

Da naš dojenček ne bo mogel spati.

*Mački bom stopila na rep
in papagajčka bom spustila na potep.*

*Ne bom si rok umila;
Ne bom pojedla kosila.*

Vsem, prav vsem se bom uprla!

Moja hišica iz kock se je podrla ...

Humor ima prav posebno funkcijo, vsekakor drugačno kot v modernistični poetiki – tudi v pesmih Andreja Rozmana Roze. Njegove *Rimanice za predgo-spodiče* (1993) v nonsensno besedilno realnost vpletajo pogovorne in vulgarne besede ter tako oporekanje dosegajo na ravni medbesedilnosti – izrazito namreč problematizirajo vsebinsko ustreznost in apriorno estetskost mladinske poezije. Besedilna stvarnost se torej bralcu kaže kot »stud, gnus in gravž« (Odvraten smrad) ter kot upor zoper pravila (Čistuni); v tem smislu najbolj subverzivne so sklepne pesmi: hvalospevi lenobi (*Pesem lenuhov*) ter »gnusnemu« obnašanju (*Vabilo na Gravžev dan, Lanskoletni Gravževi nagrajenki*):

*Ob petih bomo ocenjevali najbolj bebave poglede,
ob šestih bo slovesen izbor najbolj svinjske besede.*

*Ob sedmih bo požrtija, med njo tekma v bruhanju v daljavo.
Ne zamudite. Pridite ob Gravževem dnevu v Ostudno dobrovo.*

Sklep

V starejši ter modernistični mladinski poeziji prevladuje nonsensni humor; ta tip praviloma ne vključuje tabujev (tematskih oz. na ravni izraza), kar ga oddaljuje od otroške ljudski pesmi. Sodobna poezija zadnjega desetletja pa se ponovno vrne k upornemu otroku z zavestjo, da sproščena jezikovno-predstavna igra v sodobnem svetu pač ni edina možnost (preživetja). Radost in smeh pesniških domislic se umakneta jedkemu smehu upora zoper krasni svet odraslih in njegova pravila, kar humor privede v bližino satire, če ne že kar groteske.

Tone Partljič

»JAKO BI NAM USTREGEL, KDOR BI ZNAL RESNICO ZAVIJATI V PRIJETNE ŠALE«

Ob 170-letnici Levstikovega rojstva

Levstik je v *Popotovanju od Litije do Čateža* (1858) zapisal, »da bi nam jako ustregel, kdor bi znal resnico zavijati v prijetne šale.« V času, ki ga živimo, in zlasti v okolju, kjer si zadnja leta sam služim kruh, smo, sodim, daleč od Levstikove želje.

Prav v političnem, medijskem in družbenem življenju se zdi, da nam »jako ustreže«, kdor resnico zavija v insinuacije, hude besede, črne napovedi, prepir. V svetu politike, a nič manj medijev, se hudič v principu slika še bolj črn, kot je, kaj šele, da bi ga kdo slikal v zelenih hlačah, rdeči kamižoli in s krempljci ... kakor ga je slikal Levstikov sodobnik iz Muljave.

Pa ne le svet politike, celo veljaki katoliške cerkve na Slovenskem se ne trudijo zavijati resnice v prijazne in odpuščajoče, kaj šele v tolažeče in humorne besede – kot sta to recimo počela Svetokriški ali Slomšek – ampak je tudi njihov besednjak trd, neusmiljen in včasih celo poln groženj in ultimativ. Levstik je recimo v *Lesnikah* zapisal aforizem, ki še kako velja za današnje cerkvene in politične veljake:

Mi kličemo vsak dan v molitvi: Reši nas zlega!

A tiho si mislimo: Udri tega in tega!

Če k temu dodamo še svetovno situacijo, ki ji grozi nevarnost terorizma in biološke vojne, lahko rečem, da je pogovor o humorju luksuz. Mi se seveda nismo zbrali, da bi govorili o pomanjkanju humorja v realnem svetu, ampak o humorju v svetu mladinske književnosti. Seveda pa tudi humor v mladinski književnosti ni čisto ločen od časa in okolja, v katerem nastaja ali se bere. In naj kar takoj dodam, da celo humorju v mladinski književnosti danes ni lahko. Slovenske šole so resne, učitelji večkrat zagrenjeni zaradi eksternega preverjanja znanja, nizkih plač in inferiornega položaja v družbi. Ko obiskujem slovenske šole, se mi zdi, da jim še najbolj manjka vedrine! Tudi otroške vedrine! V šolskem življenju se še kar naprej govori nek pedagoški novorek, v katerem lahko hitro predvidiš, kaj bosta v slavnostnem govoru povedala ravnateljica ali ravnatelj.

Če je npr. govor o knjigi, govornik prizna, da že nekaj let ni prebral nobene slovenske knjige, ker je predraga, ker nima časa, ker je tako utrujen, da se zvečer ne bo pustil moriti še z žalostnimi zgodbami. Prav nič nerodno pa mu ni še isti dan govoriti na prireditvi v knjižnici, kjer je poln hvalnic o knjigi, tej naši najboljši prijateljici in vodnici skozi življenje ... Nikogar ne moti ta hipokrizija! Zato na področju duševnega zdravja za vedrino in humor v resnici še najbolj skrbi mladinska književnost in mislim, da bi ji lahko pripadel naziv »javno dobrega dela«. Moja drobna izkušnja sicer pravi, da so najbolj humorna leposlovna dela za najmlajše bralce oziroma, da je prisotnost humorja obratnosorazmerna s starostjo bralcev mladinske književnosti. Tudi dve najstniški knjigi, dobitnici večernice, *Lažniva Suzi* Dese Muck in zlasti *Princeska z napako* Janje Vidmar, že skorajda nimata več humorja, ampak se zelo resno ukvarjata s prav težkimi problemi.

Otroci pa seveda dajejo prednost humorju, zato ni čudno, da je Primož Suhodolčan s svojimi »štosnimi« knjigami in nastopi že tretje leto najljubši slovenski pisatelj po izboru mladih bralcev.

Seveda pa se humor od humorja lahko zelo razlikuje, predvsem pa je njegovo dožemanje pogojeno tudi s starostno stopnjo bralcev. In že smo pri izkušnji, da niti otrokom niti knjigam ali gledališkim predstavam ne ustreže vodstvo šole, ki prvošolčke in osmošolce skupaj pošlje na nastop pisatelja ali na isto gledališko predstavo. Moje, seveda teoretično nepremišljene izkušnje mi torej govorijo, da prevladuje miselnost, da je humor v poeziji ali prozi rezerviran predvsem za najmlajše, resnost za štirinajstletnike in slovenska žalost za odrasle.

Pred to okroglo mizo sem se, tudi zaradi Levstikove obletnice, znova sprehodil skozi njegovo mladinsko delo. Legendarni Videk, ki je sicer svetel in poetičen, skorajda nima elementov humorja, toda pesmice *Črno kravo, molzo našo, Voli ženem vitoroge, Najdihojca, palček naš, Božič odpisuje Najdihojci, Dete jezdi na koleni, Vrana poje: korenjak, Ležaj, ninaj, tut ujnač, Pedenjčlovek, laket brada, Kolina, Kadar pridejo vojaki, Cvilimož* itd. so duhovite, polne onomatopoetskih besed, pretiravanj in obrnjenih smislov. Lahko rečem, da so vse po vrsti humoristične, če drži oznaka iz SSKJ, da je humor »sposobnost za duhovito in šaljivo pripovedovanje«. Zaradi tematike, starožitnih in danes že izumrlih besed (v Levstikovem času izvirnih in duhovitih novih besed), pa so danes, se bojim, zvečine iz drugega sveta ... Vendar menim, da se jih pod vodstvom duhovitega in k humorju nagnjenega učitelja v šoli še zmeraj splača lotevati. Velika sreča je, da je Niko Grafenauer s svojim Pedenjpedom ustvaril most z Levstikovo otroško poezijo. Po Levstiku so se za šaljivost in humornost v otroški poeziji trudili še mnogi pesniki od Otona Župančiča do sodobnikov (Pavček, Kovič, Grafenauer, Zajc, B. A. Novak, Dodlek idr.). A kot sem že omenil, skoraj vse te pesnike mine humornost in se vanje naseli žalost ali celo groza pred Ničem Biti, če malo humorno parafraziram pesnike same, ko ne pišejo za najmlajše. Škoda, da je tako!

Seveda se reči bolj zapletejo, ko vzamemo v roke *Martina Krpana*, ki je doživel znani proces infantilizma. Danes je uvrščen med osnovnošolsko branje, kar seveda ni narobe, čeprav menim, da ga ne bi smeli preveč tiščati na nižjo stopnjo šolanja, ker se bo sicer izgubila prav njegova humornost. Šaljivost Martina Krpana je že satirična, ko hoče osmešiti gospodo, dvorne spletke, birokracijo v osebi ministra Gregorja itd. Vse to lahko hitro zbeži mimo otrok. Satira je namreč tisti del humorja v mladinski književnosti, ki je, če ni naperjena zoper svet, ki ga otrok pozna in se z njim identificira, pravzaprav strel v prazno. Odlična Petanova igra *Obtoženi volk*, ki satirično preigrava *Rdečo kapico*, je najbolj brez odziva in torej najmanj smešna v odlomkih, kjer se avtor, sam žrtev sodnega procesa, norčuje iz sodnikov, tožilcev in sodnega sistema. Na nižji stopnji se godi podobno skoraj vsem na novo preoblečenim ali parafraziranim mitom, kot so *Trnuljčica preveč in trije palci* Frančka Rudolfa (1973) ali radijska igra *Prehlajena Sneguljčica* Žarka Petana itd.

V Martinu Krpanu je morda najbolj duhovito dejstvo, da Krpan uporablja ljudske pregovore, do katerih niti on sam nima nobene distance; Krpan, ki je že po Smrekarju močnejši v telo kot v glavo, jih jemlje skrajno resno. Ko ga na primer cesarjev odposlanec povabi na Dunaj, odgovori: »Kdor hoče na Dunaj, naj pusti trebuh zunaj! Jaz pa ga menim s sabo nositi, koder bom hodil in dokler bom živ. Nikar ne misli, da šale uganjam!«

In ko smo že omenjali Grafenauerjevega Pedenjpeda in navezavo na Levstikovo izročilo, se spomnimo Grafenauerjeve pesmice, ki jo v svoji knjigi *Mladinska književnost med literarno vedo in književno didaktiko* (1994) omenja tudi Igor Sakšida:

»Kdor odpravlja se na Dunaj,
naj pusti svoj trebuh zunaj.
Tam je običajna jed
Kar jedilnik iz besed.«

Brez učiteljeve pomoči otroci tudi ne bodo opazili hvalisanja obeh borcev na svetega Erazma dan, ko zaradi Krpanovega smešnega videza Brdavs plane v krohot in ga ponižuje. Krpan mu ne ostane dolžan. Morda pa bodo imeli težave že prej, ko se bodo ob Krpanovem poseku grajske lipe spomnili na pozive okoljevarstvenikov, ki se borijo (tudi po televiziji, ki jo otroci tako radi gledajo) za vsako drevo posebej. Krpan pa kar seka. Otrokom se zdi običajno duhovito naštevande Krpanovega dunajskega jedilnika, kjer je humor skrit v pretiravanju, saj bi naj vsak dan pojedel dve krači, dve četrti janca, tri kopune, in ker sredice ni jedel, skorje štirih belih pogač ... Prav toliko in še več mu ob koncu namenijo za nagrado, le da mu poleg ponudijo še cesarično Jerico ...

Otroci zelo težko razumejo cesarjev monopol nad trgovino s soljo in izjemo, ki jo v primeru Krpana naredi cesar, ter kajpada tiho, a sovražno ministrov jezo nad cesarjevim nespoštovanjem lastnih zakonov. Znamenita fraza »Minister Gregor pa nič« pri mladih bralcih ne doživi posebnega odziva; med odraslimi pa je spet oživela vsaj v časopisnem pisanju, odkar imamo lastne ministre.

Za nas humoriste pa je vsekakor značilna ministrova reakcija, ko hoče postaviti Krpana na pravkar izpraznjeno mesto dvornega norčka. Okolje človeka, ki je nagnjen k sočnemu izražanju, šaljivim primeram in ki se »neprimerno« vede, prav hitro proglasi za dvornega norčka. Lahko rečem, da imam tudi sam nekaj izkušenj s takim etiketiranjem.

S Krpanom sem se srečeval tudi na področju dramatike. Nimam sicer izkušenj z Govekarjevo dramatizacijo, ki je tako satirično navdihnili Cankarja, pač pa z Jovanovičevo, ki so jo igrali v SMG. Tudi sam sem režiral Krpana na eni od osnovnih šol. Morda je bila kriva interpretacija, a zdi se mi, da so otroci doživljali dogajanje na odru kot napeto in bojovito pripoved, kot možnost za smeh ali satiro. Seveda so se smejali smešnemu liku ministra Gregorja, v katerem so takoj videli »pedra«, smešen se jim je zdel tudi cesar, ki je trepetal pred cesarico. Nekateri izraziti in preverjeni komični prijemi pa se jim sploh niso zdeli smešni.

Naj ponazorim s podobnim primerom: če se v gledališču recimo volk preobleče v babico, si nadene čepico, natakne očala in oponaša njen slabotni glas, je to izrazito komedijski prijem (preoblačenje, oponašanje), otroci pa ga pogosto sprejemajo s strahom, kaj bo s Kapico. Skratka, kar je smešno odraslim, je lahko za otroke zstrašujoče, samo pripovedno ali pa celo nepomembno. S tem hočem le poudariti, da je humor v mladinski književnosti zapletena zadeva, o kateri bi morali več govoriti.

Če ostanem pri Levstiku, naj opozorim, da *Martina Krpana* osiromašimo in oklestimo, če ga ponujamo samo najmlajšim bralcem. Prepričan sem, da bi ga v življenju morali brati večkrat. In ker obeležujemo 170-letnico Levstikovega rojstva, naj povem, da sem na letošnjem pohodu po Levstikovi poti od Litije do Čateža seveda površno, a vendar dovolj natančno spoznal, da večine pohodnikov literarni spis *Popotovanje od Litije do Čateža* prav nič ne zanima, da so o njem sicer slišali v šoli, da pa nimajo časa za branje (čeprav *Popotovanje* prebereš v eni uri, pohod pa traja šest ur!). Na vprašanje, ali je prebral omenjeno delo, mi je zgovoren pohodnik odgovoril: »Ne, nisem. In zakaj bi bral, saj sem že šestkrat prehodil to pot. A ni lastno doživetje več vredno?«

Naj sklenem z mislijo, da se mladinski avtorji, zlasti pesniki, zavedajo, da moramo otrokom resnico zavijati v prijetne šale, zato je otroška literatura pravzaprav edini »geto« literarnega humorja na Slovenskem. Toda Levstik je bil s *Pavliho*, *Ježo na Parnas*, *Lesnikami*, *Zabavljicami* itd. tudi humorističen in satiričen

avtor za odrasle. Za zdravje in raznorodnost ter bogastvo naše književnosti bi bilo dobro, če bi mu slovenski avtorji sledili tudi tjakaj, a so obmolknili pred praznino Niča in Biti. Toda njegovo izročilo in želja po prijetnih šalah se na srečo kot most pojavlja iz roda v rod v mladinski književnosti in tudi to je po svoje dobro.

Bina Štampe Žmavc

HUMORNI (NA)SPREGLED

Pesnik, literarni kritik in publicist Peter Kolšek je pred leti ob izidu svoje pesniške zbirke objavil v *Književnih listih* na moč zanimivo in duhovito samorecenzijo. V njenem uvodu je hkrati prostodušno odkril tudi razloge za tak podvig – o knjigi pač ni hotel pisati nihče drug! –

Za avtorja, ki je živ le v tesnem sožitju z bralcem, in torej v nekakšnem nenehnem bralnem razmerju, bran, prebran in izbran, dovolj veljaven razlog, da se skuša iz bizarne situacije izvleči sam, pa čeprav z distančno humorno in blago ironično samorefleksijo. Gre torej za zavesten avtorjev sestop v širokosrčno osončje humorja.

Če je namreč humor »najpopolnejša svoboda duha« – v razmerju do komičnega – bolj prefinjena, višja stopnja smešnega v eksplozivni komično-tragični hkratnosti vsega v človeškem življenju, potlej je popolnoma razumljiva pesnikova odločitev, da se dvigne nad reve sveta in pogleda navzdol iz humorne, ptičje perspektive. Da si skratka vzame svobodo in odplava visoko nad tozemsko težnost in težavnost svojega položaja ter si hkrati morda pridobi tudi bralca.

Zato avtorica tega humornega (na)spregleda postavlja sama o sebi spekulativno trditev, da je šegava in humorna pisateljica, pa čeprav bi zaradi tega lahko obveljala na eni strani za humoristko, na drugi strani pa za prismuknjenko in tako hkrati trčila ob nerazdružljivo zmes tragičnega in komičnega, ki ju zmoremo ločiti in prepoznati pač glede na perspektivo, iz katere ju motrimo.

Ker je malo verjetno, da bi o omenjeni avtorici kdaj kdo pisal kot o šegavi in humorni pisateljici, pesnici ali dramatičarki, si pač sama dovoljuje kratek vzlet duha do ptičje perspektive in se, zemeljski težnosti navkljub, samo-ogleda in zagleda v lepo okrogli humorni obliki. – Že zato, da bodo telesni sokovi (v skladu s prvotnim, latinskim pomenom besede humor) v zdravem in nasmejanem ravnovesju, kar bistveno prispeva k preživetju – tako literarnemu kot tudi telesnemu.

Indici namreč napeljujejo na to, da ima prej postavljena spekulativna trditev pravzaprav dokazljivo realno osnovo. Bodisi v avtoričinem proznem, bodisi v dramskem ali pesniškem rokodelstvu.

Avtorica pa je skorajda megalomansko prepričana, da je v večini njenih del – od *Slik in zgodb iz tisoč in enega pasjega dne* do *Treh zvezd za celjske kneze* ne-spregledljiva količina oksigena humorja. Ne primanjkuje ga pesniškima zbirkama *Čaroznanke* in *Klepetosnedke*, hahlja se v *Popravljalnici sanj*, *Urah kralja Mina* in *Bajki o svetlobi*, *Muc Mehkošapek* pa je pravzaprav ves en sam nasmejan vzlet nad dirkališče ur in časa.